

KÜLTÜREL VE ESTETİK BAKIMDAN “VAV” HARFİNE ANALİTİK BİR YAKLAŞIM

Fatih ÖZKAFA*

ÖZET

Bir alfabede yer alan bütün harfler o dil için önemli ve gereklidir. Ancak her dilde bazı harflerin diğer dillerdekine nispetle daha fazla kullanıldığı da bir gerçektir. Sözlüklere göz atıldığında bile bunu fark etmek mümkündür. Yine, dilbilgisi kuralları gereğince bazı harflerin bazı dillerde hayati bir önem taşıdığı söylenebilir. Vav harfi de özellikle Arapça ve Farsça ile Osmanlı Türkçesi'nde pek çok amaca hizmet eden bir harftir. Türk-İslâm kültüründe ve sanatında işaret ettiği anlamlar ele alındığında, bu harfin sembolik değerinin oldukça yüksek olduğu hemen gözlenecektir.

Dilbilgisinde icra ettiği fonksiyonlara ilave olarak, vav harfi tarih boyunca genelde bütün İslâm sanatlarını, özelde ise hat estetiğini temsil etmiş; ayrıca ona metafizik, dini ve kültürel anlamlar da yüklenmiştir. Aynı zamanda hem Allah'ı hem de insanı simgeleyen bir harf oluşu, tasavvuf tarihinde önemli bir yeri işgal eden vahdet-i vücud düşüncesinin sembolik bir tecellisi olarak değerlendirilebileceği görüşünü doğurmuştur. Özellikle celi sülüs kaidelerine göre yazılmış olan şekliyle vav harfi, gerek mimari eserlerde gerekse kitap sanatlarında çok sık karşılaşılan bir formdur. Hattatlar, vav'ın vurgulandığı veya merkeze alındığı sayısız istifler yapmışlar; bunlardan bazı kompozisyonlar ise klasikleşmiş örnekler haline geldiği için nerdeyse her hattat tarafından tekrar tekrar yazılmıştır. Bu çalışmada; vav harfinin ifade ettiği gramatik ve sembolik anlamlarla birlikte hat sanatındaki estetik boyutları ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hat sanatı, vav harfi, ebced, sembolik anlam, estetik.

AN ANALYTICAL APPROACH TO LETTER “WAW”AS CULTURAL AND AESTHETIC COMPONENT

ABSTRACT

All letters in an alphabet are of high importance and are necessary for the language. However, it is certain that some letters in a language are used more frequently compared to others. It is possible to notice this even by taking a glance at dictionaries. Also, it can be argued that some letters are of vital importance in some languages due to grammar rules. Letter 'waw' serves several purposes especially in

---

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, El-mek: fatihozka@gmail.com

Arabic, Persian, and Ottoman Turkish. In terms of its attributions within Turkish-Islamic culture and art, it can be easily realized that the symbolic value of the letter is very high.

In addition to its functions in grammar, throughout the history letter waw has represented all Islamic art in general and aesthetic of calligraphy in particular; furthermore, metaphysical, religious, and cultural meanings were also designated to the letter. Since as a letter it symbolizes both God and human being, it brought about the idea that it can be seen as the manifestation of the thought 'unity of existence' which has an important place within Islamic Mysticism. Letter 'waw' especially with the style written according to the jaly thuluth principles, is a form frequently seen both in architectural and literal works of art. Calligraphers produced various works in which letter 'waw' is emphasized or centered. Since some of the compositions have become vintage samples, almost every calligrapher re-wrote them repeatedly. This study tries to analyze the aesthetical dimensions of letter 'waw' within the art of Islamic calligraphy along with its grammatical and symbolic meanings.

Key Words: Islamic calligraphy, letter 'waw', abjad, symbolic meaning, aesthetic.

1. Harf Olarak Vav

Arap alfabesinin 26. harfi olan ve lîn (yumuşak) harflerden sayılan vav, noktasız (gayrimenkût/mühmel) bir harf olup kendisinden sonra gelen harfle birleşmeyen, kamerî harfler diye anılan sessizlerdendir. Vav, kelime olarak "iki hörgüçlü iri erkek deve", "zayıf erkek" manalarına gelir. Ancak diğer harflerde olduğu gibi, vav'ın adının lûgat manası ile isimlendirme sebebi arasında bir bağ kurmak mümkün değildir. (Çetin 1986, 240)

Vav, kendisinden sonrakiyle birleşmeyen bir harf olarak bilinmesine rağmen, bilhassa icâze, rık'a, divanî, celî divanî, hatta nesih gibi yazı çeşitlerinde vav'ın sonraki harfle birleştirilerek yazıldığı örneklere rastlanabilir. Vav, yazıya hareketlilik katmak, hız kazandırmak niyetiyle veya estetik gerekçelerle de kendisinden sonra gelen elif, fe, kaf, kef, lâm, vav, lâmelif, he, ye gibi harflerle birleştirilerek yazılmıştır.

Moritz'in Euting'den naklettiği bilgiye göre; eski Nabatî kitabelerinde bile muahhar Arap yazısının nüveleri, bilhassa bazı harflerin birleşme kaideleri ve kelimenin sonunda aldıkları şekiller inkişaf etmiş bulunuyordu. (Moritz 1942, 498) MS 328 tarihli *Nemâre Kitabesi* 'nde, vav'ın ortada yazılışına dair iki ilginç örnek mevcuttur. (Resim 1)

Vav sesi, dudakların yuvarlaklaştırılıp ileriye doğru uzatılması suretiyle, dişleri kullanmadan çıkarılan kalın bir sestir. Osmanlı alfabesinde yirmi dokuzuncu harf olarak geçer. Bu sesin Türkçe'de tam karşılığı yoktur; "v" sesi ile karıştırılmamalıdır. Türkçe'deki "v" sesi, üst dişlerin alt dudaklara dokundurulmasıyla çıkarılır; halbuki vav sesinde dudaklar birleştirilmez. İngilizce'deki "w" gibi telaffuz edilir. İbranicede vav harfi, sessiz harf olarak kullanıldığında v sesine tekabül eder. İbranice'nin özünde "w" sesi bulunmamasına rağmen bu harf bazı oryantal Yahudilerce "w" olarak söylenir. Modern İbranice'de ise yabancı kelimelerdeki "w" sesini taklit etmek için bu harf iki kere kullanılır.

Kelimede bulunduğu yere ve özel durumuna göre okunuşu değişebilen vav, kelime başında daima "v" okunur. Vav'ın Arapça, Farsça ve Türkçe'de okunuş ve imlâsı farklı kaidelere

Turkish Studies

göre değişiklikler arz etmektedir. Hatta okunduğu halde yazılmayan vavlar (Davud ismindeki ikinci vav’ın yazılmayışı gibi) ve yazıldığı halde okunmayan vav’lar (fasıl/ayırd etme vavı) bile vardır (Arapça’da *Amr* ismini *Ömer* isminden ayırmak için yazılan vav okunmazken Farsça’da *hâce*, *hâb* gibi kelimelerdeki vav’lar yazıldığı halde okunmaz). Vav bazı kelimelerin imlâsında da raf’ (ötreleme) alâmeti olarak kullanılır. (Çetin 1986, 241) Yazıldığı halde okunmayan bazı vavlar için harf-i mesruk (çalınmış vav) tabirinin kullanıldığına da rastlanmıştır.

Osmanlı Türkçesinin imlası hususunda birtakım kelimelerde daima ihtilaflar görüldüğü gibi, bazı kelimelerde vav harfinin kullanılması veya terki konusunda da tartışmalar süregelmiştir. Meselâ; “Türk” kelimesinin vav ile mi vav’sız mı yazılacağı tartışmaları da bu ihtilaflara bir örnektir. Hatta Necip Asım Yazıksız (1861-1935), Türk kelimesinin yazılışına vav ekleyen kişi olduğu için “Vav’lı Türk” lâkabıyla anılmıştır.

Vav, Arap alfabesinin en eski tertibi olan ebced dizisinde 6. harf iken VI. yüzyılda alfabenin sonlarına alınmıştır. Mevcut Arap alfabesinin 26. harfi olup “ve, dahi” anlamlarında bir bağlaç vazifesi görmekle birlikte (maiyye/beraberlik vavı) bundan başka anlamlara da sahiptir. Mansûb isimden önce, “onunla” anlamını verirken, hal cümlelerinden önce “yaparak, ederek, olurken” anlamları verir (isti’naf vavı veya hal vavı). Mecrur isimden önce “...e and olsun”, “adına yemin ederim” anlamında (kasem vavı) kullanılır. Yine mecrur isimden önce “nice, pek çok” anlamlarında da kullanılabilir. Bunlardan başka, “...e rağmen, hatta, bile, fakat, lakin” anlamlarında veya müzekker alameti olarak kullanıldığı haller ile sonunda elifle birlikte ünlem edatı olarak kullanıldığı durumlar da söz konusudur. (Mutçalı 1995, 958; Erkan 2006, 1201)

Vav, Arapça dilbilgisinde yerine göre “illet harfi”, “med harfi” veya “zâid harf” olarak karşımıza çıkar. (Çörtü 2011, 78) Elif ve ye gibi vav da hemze bineği olan harflerdendir.

Fars alfabesinin 22. harfi olan vav, bu dilde de “ve, -diği halde, karşı, halbuki, mukabil, özellikle” gibi anlamlara gelebilir. (Kantar 1998, 670)

Arapça veya Farsça iki kelimeyi birbirine bağlarken ilk kelimenin son harfi konsonla bitmiş ise bu harfi “ü” gibi okutur: ilim ve irfan (ilm *ü* irfan); vokal ile bitmiş ise Farsça kaidesine göre ortadaki vav harfi “vü” okunur: kaza ve kader (kaza *vü* kader) gibi. Arapça’da ise “ve” olduğu gibi okunur. Vav yemin anlamındaysa “vav-ı kasem” olarak adlandırılır.

Farsça dilbilgisinde “vav-ı âtife”den başka, “vav-ı ma’rûfe”, “vav-ı mechûle”, “vav-ı ma’dûle” şeklinde tasnifler de sözkonusu olup bunların her birinde vav harfinin ifade ettiği anlamlar birbirinden farklıdır. (Şükûn 1996, 1946)

Osmanlı Türkçesinde alfabenin 29. harfi olan vav ve Türkiye Türkçesinde alfabenin 27. harfi olan “v” harfi, dilimizde “ve” şeklinde telaffuz edilmekte olup “iki kelime, ibare veya cümle arasında beraberlik, art ardalık” olduğunu gösteren bir bağlaçtır. (Heyet 2000, 3058) Vav harfi *ü* sesi veriyorsa “vav-ı makbûza-i hafife”, *u* sesi veriyorsa “vav-ı makbûza-i sakîle”, *ö* sesi veriyorsa vav-ı mebsûta-i hafife, *o* sesi veriyorsa “vav-ı mebsûta-i sakîle” olarak isimlendirilir. (Devellioğlu 1997, 1140; Şemseddin Sami 1996, 1480)

İmlâda birliği sağlayacak kaideleri tespit için yapılan çalışmalar arasında, bu asrın başlarında, Maarif Nezareti tarafından kurulan Tedkikat-ı Lisaniye Hey’eti’nin “sarf ve imlâ encümeni” seslilerin mümkün olduğu kadar harfle gösterilmesini ve değişik seslilere delalet eden aynı harfin bazı işaretlerle tefrikini teklif etmişti. Hiç olmazsa lügatlerde hatta alfabelerde, vav dört sesliye göre üzerine konan aksan şeklindeki işaretlerle tefrik edilmiştir. Cumhuriyet’in ilk senelerinde de alfabenin ve imlânın ıslahı yolundaki çalışmalarda vav’ın muhtelif işaretlerle farklı sesleri karşılaması lüzumu üzerinde durulmuştur.

Bazı alfabelerde “v (vav)” ve “f (fe)” harfleri arasında fark yoktur. Latin “f”sinin Fenike “vav”ından geldiği sanılmaktadır. Harfin Ârâmice, İbranice ve Arapça adı “vav”dır. “Çivi, kama, gemi direği desteği” anlamlarına gelir (Durmuş 1997, 160). Yine, Arap alfabesinde ve dolayısıyla hat sanatında vav ve fe harflerinin baş kısımları aynı şekildedir. Bu, bütün yazı çeşitleri için geçerli bir kuraldır. Yani; herhangi bir yazı çeşidinde vav harfinin başı nasıl yazılıyorsa, aynı yazı çeşidindeki fe harfinin başı da aynı şekildedir. Ancak anlam ve ses bakımından her iki harf birbirinden farklılık arz eder.

Bağlaç olarak kullanıldığında vav; birden çok kavramı, kelimeyi veya cümleyi birbirine bağlamakta; birbiriyle ilişkili hale getirmektedir. Bu yönüyle adeta bir koordinasyon görevi yapmaktadır. Yine Hukuk bilminde, kanunların kaleme alınışında, yorumlanmasında veya kanunlardan hüküm çıkarmada bir “ve” bağlacının, anlamı ne kadar etkilediği herkesçe bilinmektedir. Kanun metinlerinde bu bağlacın kullanılıp kullanılmaması, savcının iddiasını, avukatın savunmasını ve neticede hâkimin kararını etkileyecek kadar önemlidir.

Harflerle ilgili olarak kaleme alınmış müstakil eserler olduğu gibi, bazı önemli kitapların da bir bölümü harflere tahsis edilmiştir. Meselâ; İbn Arabî'nin *Fütûhat-ı Mekkiyye*'sinde ikinci bölüm “İlmü'l-Hurûf” adını taşır.

Harflerin ilmi ilk olarak Cabir b. Hayyan tarafından ele alınmıştır. İhvan-ı safa risaleleri de bu hususta önemli bir kaynaktır. İbn Sina'nın *Esbab-ı Hudûs el-Hurûf ve Risale-i Neyruzîyye fî Ma'ani el-Hurûf el-Hicaiyye*, Sehl-i Tüsterî'nin *Risalat el-Hurûf* adlı çalışmaları yine önemlidir. Ebu Sa'id el-Harraz, Ahmed İbn 'Atâ, Hakîm El-Tirmizî de bu konuda anılması gereken isimlerdendir. (Soysal 2004, 57) İsmail Hakkı Bursevî'nin *Esraru'l-Hurûf*, Taşköprizade İsmâüddin Ahmed'in de *Bahsi fî Vâv* adlı birer eseri vardır.

2. Ebced Sisteminde Vav

Ebced kelimesi, Arap alfabesindeki harflerin kolaylıkla ezberlenmesi için, harflerin birleştirilmesiyle meydana getirilmiş sekiz manasız kelimenin ilkidir. Ebced, ilk kelimenin adı olduğu gibi, aynı zamanda diğer kelimelerin tümünün adıdır. (Yakıt 1992, 25) Ebced olarak da değerlendirilen Arap alfabesinin menşesine ilişkin muhtelif Arap efsaneleri vardır. Bu efsanelerden veya inanışlardan birine göre, ilk altı kelime (Ebced, Hevvez, Huttî, Kelemen, Sa'fas ve Karaşet), Şuayb (a.s.) kavminden olan “altı şah”ın ismidir. Bir diğer inanışa göre, ebced düzenindeki ilk altı kelime altı şeytanın adlarıdır. Bir başka inanış, her bir kelimenin altı döneme işaret ettiği şeklindedir. Yani *ebced*; Cenab-ı Hak'ın meleklerle Hz. Adem önünde tazimle eğilmelerine dair emridir. *Hevvez*; Adem ile Havva'nın yasak ağaçtan yemeleridir. *Huttî*; yeryüzüne hubut edişleridir. *Kelemen*; Rablerinin onlara kendisinden bir emir geldikten sonra konuşmaları gerektiğine dair olan meseledir. *Sa'fas*; fena âlemine çıkarılmış bulunan Adem ile Havva'nın Allah tarafından yardım görmeleridir. *Karâşet*; Adem'in suçunu itirafı ve nefisine zulmettiğinin idrakinde olmasıdır. *Sehaz*; Allah'ın Adem'i Cennet nimetleriyle nimetlendirmesi ve tevbesini kabul etmesi, onu affetmesidir. *Zaziğlen* ise, Adem'in azaptan emniyette olmasıdır. (Yakıt 1992, 26-27)

“Garbiyyun” adı verilen Kuzey Afrika ve Endülüs Müslümanlarının yorumlarından olan bir başka görüşe göre ise, ilahi isimlerin karşılığı olan kelimelerin ilk harflerinin bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan ebced dizilişindeki ilk altı kelime, Allah'ın isimlerini açıklamaktadır. Buna göre vav harfi de Vedûd isminin anahtarıdır. Altı emir ve yasak esasına dayanan bir başka görüş ise ebced kelimelerini şöyle yorumlar: *Ebced*, cehdin ve cihadın emredilmesi; *hevvez*, hevaya uymanın yasaklanması; *huttî*, tevbe edenlerin günahlarından vazgeçmesi; *kelemen*, en faziletli kelam; *sa'fas*, sıkıntı anında rahmet; *karâşet* ise günahların örtülmesi ve tevbelerin kabulü anlamlarına gelir. (Yakıt 1992, 29-30)

Turkish Studies

Vav harfinin ebced dizilişine göre sayı değeri 6’dır. Ancak ebced, kendi içinde *küçük ebced*, *en küçük ebced*, *büyük ebced* ve *en büyük ebced* şeklinde tasnif edilmiştir. Bunların hesaplanışları birbirinden farklıdır ve bir harfin her bir ebceddeki sayı değeri farklı olabilir. Buna göre vav harfinin küçük ve en küçük ebceddeki karşılıkları 6 iken büyük ebceddeki karşılığı 13, en büyük ebceddeki sayı değeri ise 465’tir. Meselâ büyük ebced hesabında, harf okunduğu gibi yazılır: Vav+elif+vav. Bunların toplamı da (6+1+6=) 13 yapar. Bir harfin küçük ebceddeki sayı değerinin Arapça karşılığındaki harflerin rakamsal toplamı da en büyük ebcedi verir. Mesela vav’ın karşılığı olan 6, Arapça’da “sitte (sin+te+he)” demektir. Bu durumda sitte kelimesi (60+400+5=) 465 yapmaktadır ve vav’ın en büyük ebceddeki karşılığı 465’tir. (Yakıt 1992, 38-41) Ebced hesabında vavın sayı değerinin 6 olması sebebiyle, eski takvimlerde haftanın altıncı günü olan cumanın remzi olarak da kullanılmıştır. (Çetin 1986, 241)

3. Kur’an-ı Kerim’de ve Tasavvufi Düşüncede Vav

Kur’an-ı Kerim’de bazı sûreler ve bazı ayetler vav harfiyle başlamaktadır. Vav ile başlayan sûre ve ayetlerin pek çoğunda vav, yemin anlamında (vav-ı kase) kullanılmıştır. *Kalem*, *Leyl*, *Fecr*, *Duha*, *Asr*, *Adiyat*, *Naziat*, *Necm*, *Şems*, *Buruc*, *Tin* gibi sûrelerin başında ilgili kavramlara; ayrıca *kamer*(ay), *nehar* (gündüz), *sema’* (gökyüzü), *yevm* (gün), *zeytûn* (zeytin) gibi şeyler üzerine de bazı ayetlerin içerisinde yemin edilmiştir. Birçok müfessir, söz konusu yemin ayetlerini, üzerine yemin edilen şeylere dikkat çekmek, onların önemini vurgulamak ve/veya ifadeyi kuvvetlendirmek gibi maksatların güdülmüş olabileceği şeklinde yorumlamıştır. Dolayısıyla; gerek ayetlerde gerekse günlük hayatta (“vallahı” gibi) kase vavı olarak kullanıldığında vav harfi önemli bir görev ifa etmektedir. Dikkatleri hemen keskinleştirmekte ve bir şeyin üzerinde toplamaktadır.

Kur’an-ı Kerim’de, altıgen petekler yaparak içlerini balla dolduran arıya Cenab-ı Allah’ın vahyettiği şu şekilde ifade edilmektedir: “Ve evhâ rabbüke ile’n-nahli enittehizî mine’l-cibâli büyüten ve mine’ş-şeceri ve mimmâ ya’rişûn: *Senin Rabbin bal arısına şöyle vahyetti: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kuracakları kovanlardan kendine evler edin.*” (Nahl, 68) Doğrudan Cenab-ı Hakk’ın vahyettiği şekilde peteği inşa eden bal arısı, onu “altıgen” olarak yapmaktadır. Belli bir alanı en verimli şekilde kullanmayı sağlayan geometrik şeklin altıgen olduğu da düşünülürse, bunun rastgele bir form olmadığı, bazı hikmetlere münce olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Vav’ın sayısal değeri olan altı rakamı ile bal peteği formu arasındaki ilişki açısından da bu ayetin hatırlatılmasında fayda olacağı kanaatindeyiz.

İslâm tarihinde harf ilminin kurucusunun Hz. Ali (r. a.) olduğu geleneksel olarak kabul edilmektedir. (Kanık 2000, 13) Hz. Muhammed (s.a.v.)’in “ilim beldesinin kapısı” olarak vasıflandırdığı Hz. Ali (r. a.) , ilmin harflerden başladığını ve harflerin her birinin de sayısız sırrı, hikmeti ihtiva ettiğini elbette biliyordu. Aynı zamanda; kendisine izafe edilen bir söze göre; “ilmin aslında bir nokta olduğuna ve cahiller tarafından çoğaltıldığına” inanıyordu.

Türk-İslâm kültüründe ve tasavvuf düşüncesinde harflere pek çok anlamlar yüklenmiştir. Bunlardan biri; harflerin her birinin bir yönü temsil etmesi şeklindedir. Buna göre; ebced sırasındaki “hevvez” kelimesinin harfleri, dolayısıyla vav harfi de dört ana yönden “batı”yı sembolize etmektedir. (Kanık 2000, 16) Yine vav harfi, Esmâü’l-Hüsna’dan “el-Vehhâb”, “el-Vedûd” gibi isimleri temsil eder. Tecellî açısından değerlendirildiğinde, zahir âleminde zuhur eden harflerin bâtin âleminde Allah’ın bazı isimlerine ve ayrıca bazı kavramlara karşılık olduğu da belirtilmektedir. Buna göre vav harfinin “refu’d-derecât”i (yüksek dereceler) temsil ettiği kabul edilir. Yine ebced tertibindeki her harfin sırasıyla, kâinatı oluşturan dört esas unsurdan (anâsır-ı erba’a) *ateş*, *hava*, *su* ve *toprağa* delâlet ettiği görüşü de benimsenmiş ve buna dayanarak edebî eserlerle gizli ilimlere dair bilgiler veren kitaplarda çeşitli açıklamalar yapılmıştır. (Kanık 2000, 18-19)

Turkish Studies

İbn Arabi, *Fütûhat*'ın ilgili bölümlerinde her harfle ilgili manzum metinlere yer verdiği gibi, vav harfinden bahseden bir şiir de kaleme almış ve ardından vav harfinin özelliklerini anlatmıştır:

*“İyyâke”nin vav’ı daha kutsaldır
Benim varoluşumdan ve daha enfes*

*O bir ruhtur mükemmel
O bir sırdır müseddes (altı yönlü)*

*Her nerede görünse onun varlığı
Denilir oraya “Arz-ı Mukaddes”*

*Onun evi, o yüce “Sidretü'l-Müntehâ”
Ki olmuş bizde müesses*

Vav harfi, *mülk*, *şehadet* ve *kahr* âleminde dir. Mahreci, iki dudak arasındır. Sayısal değeri “altı”dır. Basit harfleri şunlardır: *Elif*, *hemze*, *lâm* ve *fe*. Feleği, birinci felektir... Bu harf, havassın hasında ve hülâsada temeyyüz eder. Yolun sonu ona aittir. Mertebesi dördüncü mertebedir. Onun sultanının gücü cinlerde tezahür eder. Tabiatı sıcaklık ve rutubettir. Unsuru havadır. Tabiatını teşkil eden şeyler ondan var edilir. Hareketi kaynaşmıştır (mümtezice). A’raf ona aittir. Halistir; nâkıştır; mukaddestir; müfrettir ve ürkütücüdür (muhiş). Harfleri vardır: *Elif*... Ve isimleri vardır. (İbn Arabi 2007, 202; İbn Arabi 2000, 159-160) Bu durumda vav, İbn Arabi’ye göre seçkinlerin seçkini olan harflerendir.

Vav harfi, *ayn*, *ğayn*, *sin* ve *şin* harflerinin basit harflerindedir (besâit). Vav, ayrıca *nun* harfine ait olan bir harftir. (İbn Arabi 2000, 132 vd.) *Elif*, *vav* ve *ya*, Arapça’da illet harflerinden sayıldığı için, bir bakıma harf olma hükmünden de çıkmaktadır.

İbn Arabi, harflerin özellikleriyle ilgili olarak kullandığı a’raf, mümtezic, halis, nakıs, muhiş, müfret, mukaddes gibi yukarıda geçen kelimelere ilişkin izahat da yapar (İbn Arabi 2000, 196-197):

Marifetler feleği döndüğü zaman, ondan üstten noktalı harfler meydana gelir; ameller feleği döndüğü zaman, ondan alttan noktalı harfler meydana gelir; müşahede feleği döndüğü zaman ondan da kuru olan noktasız harfler meydana gelir. Dolayısıyla marifet feleği, hakikatleri, makamları ve münazelerleri verir. Müşahede feleği ise bütün bunlardan beraati verir. Bayezid-i Bestami’ye “bu gece nasıl sabahladın?” diye sorulduğunda “benim ne sabahım var ne de akşamım; sabah ve akşam herhangi bir sıfatla kayıt altına alınan kimse içindir; oysa ki benim bir sıfatım yoktur” diye cevap verdi. İşte bu, a’raf makamıdır.

“Halistir” ya da “mümtezicdir” sözüme gelince, halis olan harf, tek bir unsurdan var olmuş olan harftir. Mümtezic ise iki ya da daha fazla unsurdan var olmuş olan harftir. “Kâmildir” ya da “nakıştır” sözüme gelince, kâmil olan harf, feleğin tam devresinden var olan harftir; nakıs olan harf ise feleğinin devresinin bir kısmından var olan harftir. Çünkü o felek üzerinde o feleği durduran bir illet meydana gelmiştir. Bu sebeple de devresinin tamamını kendisine veren şeyden yoksun kalmıştır...

"Mukaddestir" sözüne gelince; yazılıştaki kendisinden sonraki harfe bitişmeyen fakat kendisinden önceki harflerin bitiştiği harftir. Bu, zatı münezzeh olandır; en yüksekte, dorukta duran altı felek onu destekler; yönler ondan var edilmişlerdir. Bu altı harfin bilinmesi öyle büyük bir denizdir ki o denizin dibi idrak edilemez. Onun hakikatini Allah'tan başka kimse bilemez. Onlar gaybın anahtarlarıdır (mefatihü'l-gayb). Biz onlara bağlı olan etkileri/sonuçları ancak keşf yönünden bilebiliriz. Bu harfler şunlardır: *elif, vav, dal, zal, ra, za*.

"Tekildir/müfrettir; ... muhiştir/ürkütücüdür" gibi sözlerimize gelince, bunlarla şunu kastediyoruz... Bu, feleklerden ileri gelmektedir. Bu harflerin yaratıldıkları feleklerden örneğin; falan harf müfrettir, dediğimizde onun tek bir devresi vardır. İki devresi varsa müsennadır ve bu şekilde devam eder gider. Harflerden munis ve muhiş olanlara gelince, devresi eşi veya benzerleriyle uyum içinde olan harf munistir. Çünkü her şey kendi şekline uyar; o şekille bir ülfet haline girer. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Ve min âyâtihî en halaka lekum min enfusikum ezvâcen li teskunû ileyhâ ve ceale beynekum meveddeten ve rahmeh; inne fi zâlike le âyâtin li kavmin yetefekkerûn: *Kaynaşmanız, sükûnet bulmanız için size kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peyda etmesi de O'nun delillerindendir.*" (Rûm, 21) O halde ârif olan kimse, içinde bulunduğu hâl ve âna sevgi duyar; o hâl ve âna ünsiyet kurar.

Eğer harfin sayısal değeri altı ise, bu vav harfini kendinden bilinen ve kendi yönlerin haline getirirsin ve onlar sayesinde bir yönden onların Hak Teâlâ'dan "nefy"ini, bir diğer yönden de "ıspat"ını kabul edersin. O suret âlemidir. Vav harfinde bulunan şeylerle (sayıyla) birtakım sırları alıp kabul edersin; bu küçük ebced hesabında bariz olarak ortaya çıkar... İşte bu tecellide keşif ehli olan kimse (el-mükâşef) "istiva" kavramının sırlarını bilir: "Elem tera ennellâhe ya'lemu mâ fi's-semâvâti ve mâ fi'l-ard, Mâ yekûnu min necvâ selâsetin illâ huve râbiuhum ve lâ hamsetin illâ huve sâdisuhum ve lâ ednâ min zâlike ve lâ eksere illâ huve me'ahum: *Üç kişinin gizli olarak konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur: beş kişinin gizli olarak konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O'dur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O onlarla beraberdir.*" (Mücadele, 7) İşte her ayet veya haber Hak Celleve Teâla için ciheti, yönü, tahdidi, sınırlamayı ve miktarı ıspat etmektedir. Ondaki mükemmellik ve en mükemmellik kişinin istidadına ve birikimine göredir. (İbn Arabi 2000, 186)

Yüce Yaratıcı'nın "Allah" ism-i şerifi, yaygın görüşe göre İsm-i A'zam'dır (En Büyük İsim). Nitekim diğer Esmâ-i İlahiyye'nin herhangi bir harfini çıkarırsak anlamında değişme olur. Ancak bu ism-i şerifin hangi harfini çıkartırsak baki kalan harflerde anlam bozulmadan kalır. Bu isim Hakk'a mahsus olan mucizevi bir isimdir. Meselâ "elif" harfini çıkarsak "lillah" kalır ki; "...O'na (Allah'a) aittir" nüktesine işaret eder. Baştaki "elif" ile "lâm"ı çıkartırsak "leh" kalır ve "O'nun" manası hasıl olur. Ayrıca ikinci "lâm"ı da kaldırırsak "Hû" kalır ki bu da "Hüviyyet-i Zât-ı Hakk"a delâlet eden bir isimdir. Öte yandan "Hû"daki vav harfi fazlalıktır. Sonradan ârızdır. Vav, nefsi küllîden değildir. "Allah" lafzında asıl isim "Hakk (Hû)"dır ki; gayb-ı hüviyetten kinayedir. (İstanbulî 2005, 255) "Hu" kelimesindeki "he" harfinin mahreci (çıkış yeri) ta ciğerdir, "vav" harfi ise dudakta son bulur. Zahirde anlamı sadece "O" demektir, zamirdir. Ama Allah'ı ivazsız, garazsız, sıfatsız zikretmektir. Hiçliğin idrakiyle söylenen zikirdir. Mahreci iki dudak arasında olduğundan yolun sonu da ona aittir. (Senai 2012)

Vav harfi, Vahidiyet, Vahdaniyeti ihtiva etmesi yönüyle de Allah'ın birliğini ifade etmekte; yani vahidiyeti simgelemektedir. Vâhid (tek ve eşsiz) olan; eşi benzeri olmayan, ortağı bulunmayan, tek ilah olan, kendisinden başka ilah bulunmayan, sıfatlarında ve işlerinde asla benzeri olmayandır. El-Vâhid ile kastedilen anlam, Allah'ın (c.c.) sayı olarak bir olması değildir. el-Vâhid, Allah (c.c.) bölünemeyen ve parçalanamayan birdir, manasına gelir. Yani sıfatlarında ve güzel isimlerinde bir ortağı yoktur. İlahlık O'na mahsustur. O'nun dışında hiçbir varlık ilahlık mertebesine ulaşamaz. (www.mollacami.net 2012)

Turkish Studies

Kur'an-ı Kerim'de geçen "kûn" (*ol*) kelimesinin açık şekli, iki harften ibarettir: "Kâf" ve "Nun". Aynı şekilde açıkça görünen bu âlemin de (el-'âlemu's-şehâde) zahir ve bâtın olarak iki yönü vardır. Zahir yönü "nun" harfiyle, bâtın yönü ise "kâf" harfiyle simgelenmiştir. Bu nedenle "kâf" harfinin ağızdaki mahreci gayb âlemine bir giriş niteliğini taşır; bu harfin mahreci insanın gayb âlemine girmesini sağlar, çünkü "kâf" harfi, dil ile gırtlak arasından çıkan harflerin sonuncusudur. "Nun" harfi ise, dil üzerinden çıkan harflerdendir. Bu "kûn" kelimesinin gayb yönü, "kâf ve nun" harflerinin ortasındaki "vav"la simgelenmiştir.

"Vav" dudak harflerindedir ve zuhurun bir simgesidir. Aynı zamanda "vav" bir illet harfidir; sahih harf değildir. İşte bunun için, *oluş (tekin)*, simgesel olarak ondan gelmiştir, çünkü o illet harfidir; illiyet (nedensellik) harfidir. Yine "vav" harfi, dudak harflerindedir. Dudağın ileriye doğru uzatılmasıyla, varlığın ya da kozmosun zahir yönüne doğru nefesin çıkmasını sağlar. Bu sebeple, vücutta canlılık ilkesinin zuhuru, açığa çıkışı ruh gereğindedir. Fiiller, hareketler ve bütün davranışlar, vücuda hayatıyet veren ruh sebebiyle meydana gelir. Ruh vücutta gayb halindedir; tıpkı "kâf" ve "nun" arasındaki "vav" harfinin gayb oluşu, görünmeyişi gibi. Çünkü aradaki "vav" hazırlanmıştır ve sükûn halindedir. Aynı şekilde "nun" harfi de sükûn halindedir. "Vav" harfi simgesel olarak perde arkasında çalışır; onun varlığı gaybdır; fakat hükmü ve etkisi açıktadır. (www.sorularlaİslâmiyet.com 2012) Bu konuyla ilgili bir beyit de şöyledir: (İstanbulî 2005, 71)

Onsekizbin âlemin meşhûdiyem

Kâf ile nun emrinin fermaniyem

"Esmâ-i sitte" veya "Cünnetü'l-Esmâ" olarak bilinen "Ferd, Hayy, Kayyûm, Hakem, Adl, Kuddûs" isimleri altı adettir. Bu isimlerdeki toplam harf sayısı ise 19'dur. Besmele de 19 harften ibarettir. İhlas Sûresi'nin harfleri 47 tanedir. Başındaki Besmele ile birlikte İhlas Sûresi'nin toplam harf sayısı 66 eder. Bu da İsm-i Zât'a, yani Allah'a işaretler. (İstanbulî 2005, 153)

Mühr-i Süleyman altı kolludur. Süleyman ismi de altı harftir (sin-lâm-ye-mim-elif-nun). Altıgen mührün tığları, yani uçları altı yöne, Cünnetü'l-Esmâ'ya ve altı isme işaret eder. Bu mühr aynı zamanda Kadîrî şeyhlerinin altı sıfat ile mevsuf olmasına işaret eder: *Sin*, kalbin selim olmasına; *lâm*, ahlâkın lâtif olmasına; *ye*, ayne'l-yakîn'e; *mim*, mûnis, inançlı ve siddik olmaya; *elif*, gece kâim (evvâb) olup ibadet etmeye; *nûn*, "na'bûdü ve nesta'in" yani ibadet ve sığınmayı Allah Teâlâ'ya has kılmaya işaretler. (İstanbulî 2005, 199)

Mühr-i Süleyman, Türk-İslâm sanatında ve mimarisinde en çok rastlanan tezyinat unsurlarındandır. Bu simgenin kötülükten ve nazardan korunma maksadıyla kullanıldığı da görülmektedir. (Çoruhlu, 2002, 201)

Rakam değeri altı olan vav'ın altı yöne işaret etmesiyle ilgili olarak bazı âlimler, "vechullah" (*vech-i Hakk: Allah'ın yüzü*) kavramındaki vav harfine atfen "Fe eyne mâ tüvellû fesemme vechullah: Nereye yönelirsiniz Allah'ın vechi oradadır" âyet-i kerimesini (Bakara, 2/15) hatırlatmışlardır. Kâşânî de tümel (küll)deki mutlak (her şeyde her şey olan) yöne vav denir, şeklinde bir tarif yapmıştır. (Cebecioğlu 2005, 693; Erginli 2006, 1179; Gümüşhanevî 1880, 293; Kâşânî 1981; Kâşânî, 2004, 575)

Tasavvufta yaygın kabul gördüğü şekliyle, nefis mertebelerinden altıncısı "nefs-i mardıyye"dir ki; mürşid bu mertebedeki kişiye "Kayyûm" ismini telkin eder. (İstanbulî 2005, 274)

Rüya tabirleriyle ilgili olarak da harflerin esas alındığı yöntemlere rastlanmıştır. Meselâ; Horasan padişahı Muhammed b. Harezmi, âlimlerini toplayarak onlara bir tabirname yazmalarını emretmişti. Âlimler bu tabir kitabını alfabe harflerine göre yazmışlardır. Bu kitaba göre; kişi rüyasında gördüğü şeyin ismini Arapça'ya çevirir ve Arapça'da o isim hangi harfle başlıyorsa o harfle ilgili rüya tabirine bakar. Diyelim ki; rüyasında su görse, "mâ" kelimesini bulup sonra

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

tabirnameden mim harfine bakar. İşte bu tabirnameye göre “vav” harfî, “ihtiyacını elde etmeye” delalet eder. (İstanbulî 2005, 277-278)

Farsça birleşik bir kelime olan “derviş” kelimesi “der (kapı)” ve “viş (eşik)” kelimelerinden mürekkep olup “kapı eşiği” demektir. Türk tasavvuf edebiyatında bu kelimenin harflerinden her birine atıfta bulunan beyitler söylenmiştir. Buna göre; “dal” harfine atfen “dert ehli” olmaya, “ra” harfine atfen “riyâdan ictinap” etmeye, “vav” harfine atfen “verâ”ya, “şın” harfine atfen “şükür” etmeye işaret edilmiştir. Aradaki “ye” harfî ile başlayan bir mısra, “yaman sanma kamu ahbab ile ihvanını” şeklindedir. Vav harfiyle ilgili beyit ise şu şekildedir: (İstanbulî 2005, 297)

Kim riyâdan hasıl olur âdeme cümle fesâd

Verâ-yı akraba ü dosttan edip hemân

“Allah” lafzının sayı değeri küçük ebcede göre 66 olduğu gibi, “hilâl” ve “lâle” kelimelerinin her birinin sayı değerleri de 66’dır. Hilal ve lale motiflerinin Türk düşüncesinde ve sanatında kutsal ve önemli birer motif olmalarını sağlayan husus belki de “Allah” lafzına sayı değeri bakımından eşit olmalarıdır. Lâle, “fenafillah” mertebesine eriştiğine inanılan ünlü mutasavvıfların mezar taşlarına da motif olmuştur. (Yakit 1992, 44) Hat sanatında sıkça rastlanan çifte vav tasarımları ile 66 sayısının ve dolayısıyla Allah lafzının, lâle ve hilâl gibi sembolik anlamlar yüklenmiş kelimelerin de bağlantısı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü iki vav yan yana yazıldığı zaman rakam olarak da iki tane 6’nın yan yana yazıldığı kabul edilmiş olacaktır ve bu durumda “çifte vav”, “66” gibi algılanabilecektir.

Yine ebced hesabına göre; Adem ismi (elif+dal+mim=1+4+40) 45 sayısını, Havva ismi (Ha+vav+elif=8+6+1) ise 15 sayısını vermektedir. “Adem ve Havva” denildiğinde (45+6+15) bu terkip 66 etmektedir. Dolayısıyla 66 sayısı, sembolik olarak düşünüldüğünde hem “Allah”ı hem de “insan”ı aynı anda temsil etmektedir. Burada, İslâm tasavvufundaki “vahdet-i vücüt” düşüncesi ve dolayısıyla İbn Arabî ve takipçileri hemen hatıra gelmektedir. Aynı zamanda bu düşüncüyü ifade eden tamlamadaki “vahdet” ve “vücüt” kelimeleri de vav harfî ile başlamaktadır.

Ebced hesabına çok önem veren Mevlevîlikte büyük ehemmiyeti haiz olan ney’in rakamsal değeri 60, “Adem” ile “Havva” isimlerinin toplamı da 60 olduğu için neyden murat, bazı Mevlevî büyüklerine göre Adem ile Havva’dır; Neyistan’dan kasıt ise Cennet’tir. “Sin” harfî de tek başına 60’a tekabül ettiği için ve Kur’an’da Hz. Muhammed (s.a.v.)’e bir tefsire göre “Yâ Sîn (Ey İnsan: Ey Muhammed!)” olarak hitap edildiği için, Mesnevî’nin ilk sözü olan “Bişnev ez ney: *dinle neyden!*” ibaresi, aslında “Dinle Muhammed’den!” anlamına gelir. (Yakit 1992, 61)

Kur’an-ı Kerim’de “İn hüve İllâ vahyun yûhâ: *Onun konuşması ancak, bildirilen bir vahiy iledir*” (Necm, 4) buyrulduğuna göre, Hz. Muhammed (s.a.v.)’in kendi söylemiş oldukları da esasen vahye dayanmaktadır ve Cenab-ı Hakk’ın iradesi doğrultusundadır. Bu anlamda, “dinle neyden” ibaresi, “dinle Hak sözünü; dinle hakikati” gibi anlamları da çağrıştıracaktır. Ayrıca, ney sadâsı ile ilgili olarak Mevlevîler tarafından bir hikâye de rivayet edilir ki; Hz. Ali (r. a.)’nin Hz. Muhammed (s.a.v.)’den işittiği bir sırrı, ağırlığına dayanamayarak bir kuyuya doğru ifşa etmesi neticesinde, oradaki sazlıkta yetişen kamışların işte bu sırrı terennüm ettikleri şeklindeki inanıştır. Bununla birlikte, “dinle neyden” ibaresindeki “ney metaforu” ile “Muhammed” kelimesi kastedilmiş ise, “Muhammed”, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in ismi olduğu gibi, Hz. Mevlâna’nın da ismidir: Mevlâna Muhammed Celâlüddin Rûmî. Dolayısıyla her ikisi de aynı anda murad edilmiş olabilir.

Arap alfabesine dayalı İslâm harflerinin insan anatomisiyle bağlantı kurularak vücudun muhtelif duruşlarına veya bazı azalara teşbih edildiği yorumlar da vardır. Meselâ Baltacıoğlu,

Turkish Studies

harflerin her birinin yanına, ona benzer duruşta bir insan resmi çizerek vücudun estetik nispetleri ve şekilleri ile harf bünyelerinin estetik formlarını mukayese etmiştir. Buna göre vav harfi de, dizlerini karnına doğru çekmiş vaziyetteki bir insana benzetilmiştir. (Baltacıoğlu 1971, 116) Nitekim ana rahmindeki ceninin duruşu da benzer pozisyonadadır ve bu şekil, harfler arasında en çok vav'a benzemektedir. Ayrıca, secde halindeki bir kimse de vav'ı andırmaktadır. Dolayısıyla, vav'ın insanı temsil eden bir harf olmasının diğer sebepleri de bunlar olabilir.

Tasavvuf ıstılahında “çifte vav çevirmek” diye bir deyim vardır. Dergâhlarda Muharrem ayının onuncu günü aşure pişirilirken ihvan kazanın başına toplanır. Aşureyi kepçeyle karıştıran, kepçeyi öperek bir başkasına verir. O da öperek alır; kazandaki aşı sağdan sola, soldan sağa karıştırır; aynı tarzda bir başkasına sunar. Böylece kazanın dibinin tutmaması sağlanır. Bektaşilerde kepçe “Yâ İmam” diye alınır; veren “Ya Hüseyin” der ve hep birden “Selânullahi ale'l-Huseyn, La'netullahi 'alâ katili'l-Huseyn: *Allah'ın selâmı Hüseyin'e olsun; laneti de Hüseyin'in katiline!*”denir. Aşureyi bu tarzda karıştırmaya “çifte vav çevirmek” denir. Bu, aynı zamanda zikir sayılır. (Gölpınarlı 2004, 76)

Tasavvuf literatüründe “vav'sız evliyâ” diye bir kavram da vardır ki; “evliyâ” kelimesindeki vav atılınca geriye kalan “Eliya” kelimesi bir Hıristiyan adıdır. Mutasavvıflar, evliyadan olduğunu öne süren, boş iddiada bulunan, ancak davasını manaya ulaştıramayan, hareket ve halleri evliyanın hareket ve hallerine benzemeyen şekilci hırsızlara “vavsız evliya” derler. (Cebecioğlu 2005, 693)

Ayrıca halk arasında "işini 66'ya bağlamak" şeklinde bir deyim vardır. Bu deyim, “Allah'a havale etmek”, “O'na tevekkül etmek” ve “O'nu vekil tayin etmek” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

4. Diğer İnançlarda ve Düşünce Sistemlerinde “Altı”

Vav harfinin ebced sistemindeki rakamsal karşılığı olan 6, kadim ve Yeni-Platoncu sistemlere göre hem toplamı hem de parçaları açısından en mükemmel sayıdır. 1+2+3 toplamıyla ya da 1x2x3 çarpımıyla elde edilebilir. Ayrıca ilk erkek sayısı (2) ve ilk dişi sayısının (3) ürünüdür: 2x3. Geometrideki bütün düzlemsel şekilleri özetler (nokta, çizgi ve üçgen). Küp de 6 kareden oluştuğu için bütün kapalı yapılar için ideal biçimdir. Kitab-ı Mukaddes yorumcuları da yaratılışın 6 günde tamamlandığına inanıyorlardı. Hrabanus Maurus, “altı, Tanrı dünyayı 6 günde yarattığı için mükemmel değildir; sayı mükemmel olduğu için Tanrı dünyayı (kâinatı) 6 günde mükemmelleştirmiştir. Augustine de benzer bir yaklaşımda bulunmuş; hatta bu 6 günü 3 parçaya bölmüştür: İlk gün ışığı yarattı; ikinci ve üçüncü günler *fabrica mundi*'yi, yeri ve göğü; son üç gün balıktan kadın ve erkeğe kadar tek tek canlıları yarattı. 6'nın anlamıyla büyülenmiş bazı yorumcular Tekvin'in İbranicesi'nin başındaki “b'reshit” (başlangıçta) kelimesini farklı okuyarak “bara shith” (O ‘altı’yı yarattı) ifadesini elde etmeye çalışacak kadar ileri gitmişlerdir. (Schimmel 2000: 135)

Altı günde yaratılış öğretisi, haftanın 6 işgünü ve 1 dinlenme günü olarak düzenlenmesine yol açmıştır. Buna göre, yedinci yıl toprak da nadasa bırakılmalıdır. Hıristiyan gelenek yalnızca 6'nın mükemmelliğini bilmekle yetinmez; 6 ile haftanın altıncı gününde yer alan ve günün altıncı saatinde sona erdiğine inanılan Hz. İsa'nın haça gerilmesi arasında bağlantı kurarlar. Bu altıncı (sexta) daha sonra İtalyanca'da “öğleden sonra dinlenmesi” anlamına gelen “siesta” terimine dönüşmüştür. Matta İncili'nde (25: 34-36) 6, *vitaactiva*'nın, hayırlı işler hayatının sembolü olarak ele alınır. Eski Ahit geleneğini izlersek 6, yedinci yıl ya da gün gerçekleşecek olan dinlenme ya da bitirme için bir hazırlık olarak görülür. Böylece 6 melek Kıyamet sürdükçe boruları üfleme devam ederler ve kutsal sır en sonunda tamamlandığında yedinci melek üfleme başlayacaktır. (Vahiy 10: 7)

Turkish Studies

Altı, yaratılışın 6 döneminin 6 yüce meleksi varlıkla Amesha Spenta’larla bağlantılı olduğu Zerdüşçülükte de önemli bir yer işgal eder. Bu ruhsal altılı, yedinci olan ve aynı zamanda her şeyi saran yüce ruhsal varlık, iyilik tanrısı Ahura Mazda tarafından tamamlanır. Yaratılışın 6 dönemi olduğu için Zerdüşçülükte 6 tane büyük şenlik vardır. 6’nın yaratılışla bağlantısı İslâmi gelenekte de bilinir; ama daha çok olumsuz anlamları vardır. Gizemciler ve şairler bu dünyayı içinde hapis oldukları kübik bir mağara olarak algırlar. Boş yere beş duyunun ve dört elementin sınırlamalarından kurtulmaya çalışırlar. İranlı şairler bu durumu, *triktrak* oyunundaki bir kumarbazın umutsuz durumu olarak *şaşdara* (6 kapı) diye nitelerler. (Schimmel 2000, 137)

Dünyanın yaratılışıyla bağlantılı olarak 6’nın olumlu bir değerlendirilişi Hermetik gelenekte de gözlemlenebilir. Burada, biri yukarı doğru diğeri aşağı doğru iç içe geçmiş 2 üçgenden oluşan altı uçlu yıldız makrokozmozunu temsil eder. Örneğin kadim Hint geleneğinde bu şekil, yaratıcı Vişnu üçgeni ile yıkıcı Şiva üçgeninin birliğini ifade eder ve böylece de maddi dünyanın yaratılışına ve yıkılışına göndermede bulunur. Aşağı doğru olan üçgen dünyanın maddi, kötü, yıkıcı yönlerini nitelerken yukarı doğru olan üçgen hayatın olumlu, iyi yönlerinin sembolü olarak alınır. Altı uçlu yıldız, ruh ve madde, Tanrı ve kaos, aşkın ve içkin arasındaki zıtlıklarla da yorumlanabilir ve yaratılmış dünya ve daha ötesi, hayatın eril (yukarı) ve dişil (aşağı) yönlerini temsil eder. Altı uçlu yıldızın antikitede ne oranda bilindiği ya da kullanıldığı çok açık değildir. Yakın doğuda kullanıldığı aşikârdır; ama “Davud Yıldızı”nın Yahudilik ile birlikte anılışı yalnızca onyedinci yüzyıla kadar geri gider. Hıristiyan mistisizminde altı uçlu yıldız benzer şekilde kutupsallığı temsil eder. Aynı zamanda burçların yarısını da temsil eder. Almanya Freiburg’daki katedralin giriş kapısında 6 meleğin her biri çift sıra dizilmiş olarak görülebilir. Bu Hz. İsa’nın 6 erdemini alegorik simgeleştirilişi olarak yorumlanır. Bu erdemler ölümlülerin öykünmesi durumunda inancın altıgen kalkanı biçimini alır. Kadim geleneklerde sembolik olarak anlaşılan altıgenin dünyanın inşasındaki rolü bilimsel gözlemlerle daha da netleşmiştir. Gerçekten de doğudaki ideal inşa edici ilke olarak gözüktür. En açık örnekleri ilk zamanlardan beri görenleri hayran bırakan petek ve kar tanesidir. Daha da çarpıcı olan, Kimyager Kekule’nin rüyada keşfettiği benzin halkasının moleküler yapısıdır: C₆H₆. (Schimmel 2000, 137-139)

5. Vav İle İlgili Bazı “Mesel”ler

Vav harfiyle doğrudan ilgili olan veya içerisinde vav’dan da söz edilen bazı rivayetler, kıssalar ve inanışlar mevcuttur. Bunlardan bir kısmı, halk arasında oldukça yaygın vaziyettedir. Meselâ; vav harfiyle ilgili olarak nakledilen en meşhur hikâyelerden biri Hattat Hâfız Osman (1642-1698) ile ilgili bir nüktedir. Hat sanatı veya hattat denilince çoğu kimsenin aklına ilk olarak genellikle bu hikâye gelmektedir.

Rivayete göre; Hâfız Osman Efendi bir gün Beşiktaş’tan bir kayığa binip Üsküdar’a geçecekti. Kayık Üsküdar İskelesi’ne yaklaşmış yolcular paralarını vermeye başlayınca Hâfız Osman da üstünü aramaya başlamış. Fakat yanında para olmadığını anlayınca kayıkçıya dönüp “hemşehrim benim param yok! Sana bir vav yazıvereyim; olmaz mı?” diye sormuş. Kayıkçı homurdanarak “param yoktu da ne diye bindin kayığa? Senin yazacağın vav’ı ne yapayım ben?” diye karşılık vermiş. Hâfız Osman da “satarsın” demiş. Kayıkçı bakmış ki başka çare yok. İster istemez, Hâfız Osman’ın oracıkta yazıverdiği vav’ı alıp cebine atmış.

Günün birinde kayıkçının yolu bedestene düşünce bakmış ki; kargacık burgacık yazıları, karalamaları mezat edip dururlar. Hemen hatırlayıp cebindeki vav’ı çıkarmış; tellala vermiş. “Hâfız Osman vav’ı” dendikçe vav’ın fiyatı artmış. Kayıkçının eline de hiç ummadığı kadar para geçmiş. Bir gün Hâfız Osman yine aynı kayığına binince kayıkçı hemen tanımış. Hâfız Osman Efendi parasını uzatmış ama bu sefer kayıkçı; “para istemez Hoca; sen bana yine bir vav yazıversen kâfi” demiş. Hâfız Osman da “hemşehrim o vav her zaman yazılmaz; sen al paranı” diye cevap vermiş. (Rado ts., 114)

Turkish Studies

Sultan II. Mustafa döneminin (1695-1703) meşhur hattatlarından Filibeli Hâfız Osman, yaşı ilerlediğinde bir Kuran-ı Kerim daha yazmak istemiş ve bunu tamamladıktan sonra padişaha takdim etmiş. Bundan memnun olan padişah kendisine 200 altın vermek istemiş; ancak Hattat Osman Efendi para verilmesi yerine kendisinin hacca gönderilmesini talep etmiş. Padişah da bu talebi kabul etmiş. Daha sonra bu Kuran-ı Kerim’de bir vav harfinin unutulduğu fark edilmiş. Padişah da bu kudretli hattatı çekemeyip onunla uğraşanların varlığından haberdar olduğu için diğer hattatlara “bu unutulmuş vav hanginiz yazarsınız?” diye sormuş. Neticede, fırsat buldukça üstadı çekiştiren hattatların aczini görünce; “durmadan bana Hâfız Osman’ın aleyhinde bulunursunuz. Fakat hiçbiriniz üstadın bir “vav”ını bile yazmaya kâdir değilsiniz, karşımdan çekiliniz” diyerek derslerini vermiş. (Gülnehal 2004, 277)

Bursa Ulu Camii’ndeki vav harflerinden biriyle ilgili olarak dahalk arasında şöyle bir inanış vardır: Bir Allah dostu olan Somuncu Baba, Ulu Cami yapılırken her gün oraya gelir ve ekmek dağıtırmış. Yine öyle bir gün camide Hızır (a.s.)’ı fark etmiş ve “her gün buraya gelip namaz kılmalısın; eğer gelmezsen herkese senin Hızır olduğunu söylerim demiş. Bunun üzerine Hızır (a.s.) her gün Ulu Cami’ye gelip celî sülüs vav harfinin önüne durarak namaz kılmaya başlamış.

Yine Bursa Ulu Camii ile bağlantısı olan bir başka rivayet söz konusudur. Bu camide müsenna (simetrik) olarak yazılmış olan bir ibare vardır: “Kale’n-Nebîyyü sallallahu ‘aleyhi ve sellem: “İttaku’l-vâvat: *Rasûlüllah s.a.v. buyurdu ki; vav’lardan sakınınız.*” (Resim 2) Aynı ibare Edirne Eski Cami’de de yazılıdır. Ancak, kelam-ı kibardan olma ihtimali yüksek olan bu söze hadis kaynaklarında rastlanamamıştır. Dolayısıyla, hadis-i şerif olarak nakledilmesi uygun değildir. Vav’lardan niçin sakınılması gerektiği çok açık olmasa da, bazı görüşlere göre sakınılması gerekenler, vav harfiyle başlayan bazı işlerdir: Vilâyet (valilik), vezaret (bakanlık), visayet (vasîlik), vekâlet (vekillik), vedâ (emanet), vakıf, vallahi (yemin) gibi. Bu sayılanların her biri kişiye önemli sorumluluklar yükleyeceği için, çok büyük bir zaruret olmadıkça bu yüklerle talip olmamak, sorumluluk almanın kaçınılmaz olduğu hâllerde ise gayet dikkatli olmak, umursamaz bir tavır takınmamak gerektiği yönünde bir tavsiye şeklinde bu sözü değerlendirmek daha doğru olacaktır, kanaatindeyiz.

Bazı eserlerde bu söze “kıyle” (denildi ki...) şeklinde temrîz şıgasıyla yani zayıf olduğu hissettirilerek işaret edilmiştir: Birgivî, Muhyiddin Muhammed b. Pir Ali, et-Tarikatu’l-Muhammediyye, s. 155; İsmail Hakkı, Tefsîru Hakkı VII, s. 144; Zeynu’l-Abidîn b. Necm el-Mısırî, el-Bahru’r-Râik şerhu Kenzi’d-Dekaik, XVII, s. 377; Hadimî, Berîka Mahmûdiyye fî şerhi Tarikati Muhammediyye s. 153’te olduğu gibi. (Tatlı 2012, 389)

Vav harfiyle başlayan ve sorumluluk yükleyen diğer kelimelere de örnek verecek olursak şunları sıralayabiliriz: Vâcip, vaad, vefa, vahiy, vaaz, vakit, vâlid, vâlide, vâris, vatan, vaz’-ı imza, vaz’-ı kanun, vazife, vebal, vecd, veda, vehb, vehim, veled, veliahd, vera’, vesvese, vezin, vezne, vird, visâk, vesika, vitr, vüs’at, vüsûl, vukûfiyet, vuzu’, vücut...

6. Hat Sanatında Vav Harfiyle İlgili Tarifler

Risale-i Hat adlı eserin “Fî Haddi’l-Vâv” başlıklı bahsinde vav harfinin muhakkak hattıyla yazılışı manzum olarak şöyle tarif edilmiştir: (Hâfız-zâde 2005, 98)

Halka-i “fa” ger olsa “ra”yile

Bir hûb şekl-i sûret ola “vâv”ile

“Fî” başını “ra” serine bağlagıl

“Vav” muhakkak budurur hûb anlagıl

Hattat Yâkut ve İbn Hilâl’e göre vav harfi, “bir kısmı diğer kısmının üzerine arkaya dayanarak ve kavislenerek kapanmış ve bu kısım ra’nın üzerine takılmıştır” şeklinde tarif edilir. Öyle ki, başın hem dik, hem de öne çalımla bakan bir hâli vardır. Başa mürsel ra takılırsa mürsel vav, mukavver ra takılırsa mukavver vav namını alır. Mukavver vav, diğer bir harfler birleştiği zaman kirpi ve yılan, mürsel yazıldığı zaman yırtıcı hayvana, ejdere benzer denilmiştir. (Yazır 1989, 355) Söz konusu tarifler genellikle sülüs veya muhakkak yazı çeşitlerine göredir.

Vav harfini anatomik olarak inceleyecek olursak, harfin her bir kısmının ayrı ayrı adlandırıldığını görürüz. Benzer isimlendirmelere diğer harflerde de başvurulmuştur. Harflerin bünyevî özellikleri ile insan veya hayvan vücutları ile muhtelif eşyanın benzer kısımları arasında ilişki kurulmuştur. Bu tür yakıştırmalar ve benzetmeler, bilhassa yazı meşk eden talebelerin harfi daha iyi anlayabilmeleri için yapılmış olsa gerektir.

Vav harfinin, cevher, zâid, cüz, baş, göz, boyun, ense, çene, gövde, kuyruk, kâse şeklinde tasnif edilmiş kısımları vardır. Hat sanatıyla ilgili bazı eski risalelerde veya kitaplarda, ayrıca “Kalem Güzeli” adlı eserde bunlara ilişkin izahat yapılmıştır.

Cevher, harfî “fonem”e delalet etmeye yeten en küçük kısımdır. Meselâ vav harfinin baş kısmı olmasa onun vav olduğu anlaşılabilir. Zaid, harfin cevherine ilave olunan kısımdır. Cüz, harfin herhangi bir parçasına denir. Bünye, harfin cevheri, cüzü, zaid parçaları dahil olmak üzere umumi yapısına denir. Harf sabit olduğu halde bünye, yazı nevilerine veya yazışa göre değişebilir. Baş, harfin ilk başladığı bir noktalık yeri veya başı andıran kısımdır. Boyun, başlı harflerin gövde ile birleştiği kısımdır. Göz, baş içinde görülen beyaz kısım, boşluk veya gözü andıran kısımdır. Bazı harfler iki gözlü iken (he gibi), vav bir gözlüdür. Gövde, harfin başla kuyruk arasındaki orta kısımdır. Sırt, harfin sırtı andıran dikçe kısımdır. Kuyruk, harfin sonundaki kalın-ince son parçasıdır. Boy, harfin başından sonuna kadar olan bütünüdür. Kâse ise çanaktan daha çukur olan ve kâseyi andıran kısımdır. (Yazır 1981, 176-178)

Yukarıda tanımlanan bütün kısımlar vav harfinde mevcut olan kısımlardır. Bunların haricinde, diğer harflere münhasır bölümlerin de ayrı ayrı isimleri vardır (küp, kaş, karın, diş, ağız, burun, kol, dirsek gibi).

Hat sanatında, bir harf veya kelime yazılırken kalemin hareketi de bazı esaslara bağlanmış ve bu hareketlerin herbiri ayrı ayrı adlandırılmıştır. Bir harfi doğru ve güzel yazmak için kalem, mürekkep, kâğıt gibi temel malzemeler ile daha pek çok malzemenin kaliteli ve elverişli olması elbette şarttır. Ancak, bu şartlar sağlandıktan sonra, yazma esnasında uyulması icap eden birçok kurallar da vardır. Her şeyden önce *kalemin kiblesi* doğru olmalıdır. Yani; kalemin ucu doğru yöne, doğru açı ile bakmalıdır ki; harfte aranan *kalem hakkı* tam verilebilsin.

Kalemin kiblesi doğru ise, hareketin seyrine ait diğer şartların da harfiyyen yerine getirilmesi gerekmektedir. *Tahrîk*; kalemi belirli bir mebde’ (başlangıç) ile bir münthâ (bitiş) arasında el ile yürütmeye denir. *Sevk*; kalemi hareketinde takip ederek gereken cihetlere götürmektir. *İdare*; maksada göre evirip çevirirken tabîi gidişi (doğallığı) korumaktır. *Cereyan*; elin, kalemin ve mürekkebin birlikte akıp gitmeleri halidir. *Tevkîf*; kalemi hareket halinde iken birdenbire veya tedrici olarak durdurup tutmaktır. *Meks*; kalemi, yürürken herhangi bir yerde veya halde kaldırmadan hareketten alıkoymaktır. Çoğunlukla nefes almak için yapılır. *Kat*’; kalemin yürürken hareketini kesip tekrar devam etmektir. *Bed*’; herhangi bir yerden harekete başlamaktır. *İbtida*’; baştan, yani belirli bir başlangıç noktasından harekete başlamaktır. Tarh ve tayy; kalemin kalınlığından veya hareketinden birazını kullanmaktır. *Derc ve indirac*; kalemi kalınlığından veya

Turkish Studies

hareketinden bir kısmını diğer kısmı içinde gizleyerek yürütmektir. *Te'lif*; bir cinsten olsun veya olmasın, müteaddid hareketleri birbirine karıştırmadan bünyede uyuşturmaktır. *Izhar*; açıklamak gereken bir hareketi yerinde vesirasında meydana vurmaktır. *Mezc*; bir cinsten olsun veya olmasın, müteaddit hareketleri birbirine karıştırmaktır. *İhfa*; açıklamamak gereken bir hareketi diğer hareketler içinde gizlemektir. (Mürekkep şeffaf değilse) Gözle görülmez; yazarken anlaşılır. *İtmam*; hareketi tam yapmak, harfi veya parçasını tam yapmak, kalem kalınlığını tamamen göstererek yazmaktır. Buna tam hareket de denir. Kalemün ünsî ve vahşî tarafları birbirine müdahale etmez. *Mutedil hareket*; kalemi ne ağır ne hızlı; ikisi ortası yürütmektir. *Ağır hareket*; kalemün dikkat ve itina ile ağır ağır yürütülmesidir. *Serî hareket*; kalemün az veya çok bütün bir seyrini durmadan çabukça yapmaktır. *Ters hareket*; evvelce yapılan bir hareketin aksi istikamette yapılanıdır. *Eğri hareket*; az çok bir meyille yürütülmesidir. *Tedvirî hareket*; kalemün birden veya tedricen yuvarlağımsı şekil çıkaracak surette yürütülmesidir. *İç hareket*; harfin iç tarafına rastlayan hareketlerdir. *Dış hareket*; harfin dış kenarına rastlayan hareketlerdir. *Açık hareket*; kalemün dönüşlerinde, kıvrılışlarında, bükülüşlerinde hareket değişmelerinin açıkça görülmesidir. *Gizli hareket*; bir hareketin hkinden önceki hareketi kısmen veya tamamen gizlemiş bulunmasıdır. *Müteâkis hareket*; istikametleri birbirinin aksi olmakla beraber karşılıklı bulunan hareketlerdir. *Mütekabil hareket*; bir harfin bir yerindeki hareketin, uzak veya yazkın karşı tarafına isabet eden harekettir. (Yazır 1981, 181-184)

Tarifleri yapılan bu hareketlerin tamamı, özellikle sülüs kaidelerine uygun olarak yazılan bir vav harfinde de karşımıza çıkacaktır. Burada sayılmayan birtakım kaideler ve adlandırmalar ise diğer harflerle ilgili olanlardır.

Hareketin seyrine ilişkin söz konusu tabirlerden başka, harf terkibine ait istilahlara da vardır: *Kavis*; harfin münhani parçasına denir. *Meyl*; harfin yatık ve dik çizgiye olan uzaklığıdır. *İşba'*; harfin icap eden yerini kalem göğüsüyle doyurmaktır. *İrsal*; kalemün süratle akması gereken yerde eli kalemle birlikte salıvermektir. *Te'lif*; muttasıl olmayan bir harfi diğer bir harfle gereği gibi güzel bir tarzda bir araya getirmektir. *Musattah veya münsatih kısım*; harfin düzlemsü kısmıdır. *Münekkib*; bir harfin bir kısmının diğer kısmı üzerine kapanmış şeklinde denir. Gözle harfler genellikle böyledir. *İrsal*, harfin sonu kıvrımayıp salıvermektir. *Mümasil*; şekilleri tamamen birbirine benzeyen harflere veya şekillere denir. Vav ile fe harflerinin başları gibi. *Munfasıl*; yalnız sağındaki harfle birleşebilen harftir. *İlişme*; bir harfin diğer bir harfe bitişmeyip dokunmasıdır. *Yanaşma*; bir harfin diğer bir harfe yahut bir parçanın diğer parçaya yanaşmasıdır. *Müsenna*; çift ve karşılıklı şekilde (simetrik) yazılmış yazıdır. (Yazır 1981, 184-187)

7. Hat Sanatında Vav Harfinin Vurgulandığı İstifler

Hat sanatında, bilhassa celi sülüs kalemiyle vav'ın büyükçe yazıldığı, vav çanağının üzerine de daha ince bir kalemle veya farklı renkte mürekkeple metnin devamının istiflendiği pek çok eser verilmiştir. Tek başına vav harfinden müteşekkil örnekler de çok fazladır. Yani hat sanatında vav harfinin tasarımı odak noktası olduğu kompozisyonlara sıkça rastlamak mümkündür. Bunların bir kısmı mimari eserlerde kalemişi olarak bir kısmı da levha şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, vav harfi adeta hat sanatının sembolü olmuştur.

Tarihi eserlere bakıldığında yazı sanatı bakımından en önemli yapılardan birinin Bursa Ulu Camii olduğu şüphe götürmez. Bu büyük camide, devasa boyutlara sahip yüzden fazla hat şaheseri teşhir edilmektedir ve bu yönüyle Cami, aynı zamanda bir hat müzesi olarak bile telakki edilebilir. Önceki bölümlerde temas edildiği gibi, Bursa Ulu Camii'ndeki vav'lardan bazıları halk efsanelerine bile konu olmuştur.

Ulu Cami duvarlarını süsleyen yazıların en dikkat çekici olanlarında genellikle vav harfinin merkezî konumda olduğu, tasarımın temel unsuru olarak vav'ın kullanıldığı ilk bakışta

fark edilir. Bunlardan biri; Şems Suresi'nin ilk yedi ayetinde geçen 12 vav harfinden sekizinin dairevi formda celi sülüs ile yazıldığı ve her bir vavın içerisine de ayetlerin geri kalan kelimelerinin hareketli yapma kufi ile tasarlanmış olduğu, ortası Besmele'li kompozisyonudur. (Resim 3) Bir diğeri; yine Şems Sûresi'nin ilk beş ayetinin aynı formda, fakat bu kez 6 vav ile tasarlandığı dairevi kompozisyonudur. (Resim 4)

Aynı camide, iç içe yazılmış ve giderek küçük vav'ları ile dikkat çeken bir başka tasarım, bir ayet-i kerimenin manasıyla uyumlu olarak tasarlandığı ilginç ve estetik bir özelliğe sahiptir. “Ve lillâhil izzetu ve li rasûlihî ve li'l-mû'minîne ve lâkinne'l-munâfikîne lâ ya'lemûn: *Halbuki asıl üstünlük Allah'ın, peygamberinin ve mü'minlerindir; fakat münafıklar bunu bilmezler.*” (Münafikûn, 8) ayetinde geçen vav'lardan en baştaki en büyük kalemle yazılıp bunun içine de Allah lafzı yerleştirilmiştir. Bir sonraki vav daha ince bir kalemle yazılmış ve onun içerisine “li Rasûlihî” ibaresi yazılmış; bir sonraki vav daha da küçük yazılarak içerisine “li'l-mû'minîne” ibaresi yerleştirilmiştir. En küçük vav'ın içerisine ise “lakin” kelimesi sığdırılmıştır. Ancak “el-munafikîn” kelimesi bunların haricine çıkartılarak yazılmış ve adeta anlam ile kompozisyon bütünleşmiştir. (Resim 5)

Ulu Cami'nin bir başka duvarında, üstte Allah lafzı onun altında da Vav harfi tek başına görülmektedir. (Resim 6)

Allah lafzı ile vav harfinin birbirine yakın olarak ve aynı celi kalemle yazılmış olduğu dikkat çekici örneklerden biri de Edirne Eski Cami'dedir. (Resim 7)

Birer mürsel birer de müdevver olmak üzere müsenna yazılmış toplam dört vavdan mürekkep bir tasarıma Bursa Ulu Camii'nde ve çeşitli tekke levhalarında rastlamak mümkündür. (Resim 8)

Celi bir Vav içerisine daha ince kalemle yazılan “hüve alâ külli şey'in kadir/vekîl: *Ve O her şeye kadirdir/vekildir*” ibaresi de klasikleşmiş bir kalıp olarak çokça görülebilecek örneklerdendir. (Resim 9-10)

Amentü metninin içindeki atıf vavlarının daha büyük ve mürsel vav ile kayık kürekleri şeklinde istiflendiği ilginç örneklerden Hüsnî imzalı bir levha h. 1324 tarihli. (Naci Zeynuddin, 162) İmanın 6 şartını ihtiva eden “amentü” metnindeki vavlardan6 atıf vav'ını celi yazıp bunların içerisine diğer kelimeleri yani iman edilenleri sıralamak da hat sanatında bir klasik olmuştur. (Resim 11) Bu tasarımdaki vavları mürsel yapıp kuyruklarını uzatarak ve genel istifi kayık şekline benzeterek ortaya çıkan levhalar “amentü gemisi” veya “amentü kayığı” ismiyle meşhur olmuştur. İman edenlerin kurtulmasıyla ilgili bir metafor olarak Hz. Nuh'un Gemisi'ne atfen bu tasarım hat sanatında sembolleşmiş ve klasikleşmiştir. Amentü ibaresinden başka, ayın form içerisine bir sûrenin yazıldığı levhalar da vardır. Mustafa Halim Özyazıcı'nın (1898-1964) h. 1376 tarihli Şems Sûresi levhası buna güzel bir örnektir. (Resim 12)

Peşpeşe yazılmış celi vav'lar içerisindeki nispeten ince kalemle yazılmış kelimelerden oluşan; fakat Amentü içerikli olmayan levhalar da mevcuttur. Bunlardan bazılarında Hz. Muhammed (s.a.v.) ile ashabının isimleri yazılıdır. (Resim 13)

Çok farklı kompozisyonlardaki Hilye-i Saadet levhalarından bazılarının göbek kısmında iri vav'lı amentü tasarımı dairevi formda yer almıştır. (Resim 14)

Hattat Mehmed Atâullah Efendi'nin yine amentü metni ve dua muhteviyatlı, çok sayıda vavıyla dikkat çeken bir levhası, kendi isimlendirmesiyle “Sûku'l-Vâvât: *Vavlar Çarşısı*” adında ilginç bir eserdir. (Resim 15)

Bazı istiflerde (vemübeşşiran..., vemâ tevfiķî... vb.), vav harfinin başı ile mim harfinin başının ortak kullanıldığı tetabuk örneklerine de sıkça rastlamak mümkündür.

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı gibi vav harfi, haiz olduğu estetik ve anatomik hususiyetleri sebebiyle ilham verici, tasarıma elverişli ve son derece dengeli bir harftir. Başı, gözü, çanağı, kuyruğu olan; aşağıya, yukarıya ve yanlara doğru hareketleri olan, hem düzümü ve hem de yuvarlağımsı hatlara sahip; ne çok büyük ve uzun ne de çok küçük ve kısa olan; incelen ve kalınlaşan çizgilere sahip muhteşem bir harftir. Onun bu estetik mükemmeliyeti, ihtiva ettiği ve çağrıştırdığı anlamlarla birleşince hat sanatında nerdeyse en çok tercih edilen harf olmasına sebep olmuştur.

Hat sanatında tasarımın ana unsuru olarak vav'ın esas alındığı eserler elbette yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. Bugün hayatta olmayan büyük hattatların tarihî mahiyetteki eserlerine, yaşayan hattatların *-bu araştırma kapsamına alınmayan-* birbirinden farklı sayısız istifi de eklenecek olursa çok zengin bir sanat hazinesiyle karşılaşılacağı aşikârdır. Dolayısıyla bu çalışma; mimari eserlerde, müzelerde ve koleksiyonlarda en çok rastlanan klasikleşmiş nitelikteki örneklerle bazı ilginç ve istisnai tasarımlara yer vererek vav harfinin Türk-İslâm kültüründeki ve hat sanatındaki önemini vurgulamayı hedeflemiştir.

8. Sonuç

Harfler, bir dili oluşturan en önemli unsurlardır. Yazma, okuma, konuşma, hatta düşünme gibi hayati eylemler harf olmaksızın gerçekleştirilemez. Dolayısıyla harfleri kullanmak insanları hayvanlardan ayıran özelliklerdendir. Her şeyin bir ismi vardır ve bütün isimler harflerden mürekkeptir. Her harfin kendine mahsus bir sesi, telaffuz şekli, mahreci ve manası vardır. Buna ilâveten, harflerin pek çoğu sembolik birer hüviyete sahiptir. Türk-İslâm kültüründe ve sanatında da bazı harflerin diğerlerine göre imtiyazlı sayılabilecek özellikleri vardır. Vav da bu harflerden biri; hatta belki birincisidir.

Özel anlamların yüklendiği harfler arasında, elif, nun, mim, he gibi başka harfler de elbette mevcuttur ve vav harfinin “vahidiyet”i (Allah'ın birliğini) temsil ettiği gibi, meselâ elif harfine de benzer bir anlam yüklendiğine rastlanmaktadır. Ancak bu araştırmanın konusu olan vav harfinin, diğer harflere nazaran, “münferit” olarak en çok kullanılan harf olduğunu ileri sürmek mümkündür. Gerek mimaride, gerek levhalarda gerekse bazı eşyalar üzerinde sadece vav'ın yazılmış olduğuna sıkça rastlanabilir. Ayrıca hat sanatında, vav harfinin tasarımda odak noktası hâlinde düşünüldüğü, eski ve yeni pek çok örnek vardır. Bunda; sembolik anlamından başka, söz konusu harfin estetik ve anatomik birtakım özelliklerinin etkili olduğu söylenebilir. Çünkü vav; duruşu, ölçüleri, nispetleri, öğeleri, kısımları, hareketleri, yönleri itibarıyla de hat sanatının birçok inceliğini bünyesinde barındıran istisnai zarafette bir harftir. Kültürel zenginliğin harfe yüklemiş olduğu temsilî nitelikler ve anlamlar da vav'ın çok tercih edilmesini sağlamıştır. Aynı zamanda hem Allah'ı hem de insanı veya sadece Allah'ı, sadece insanı temsil ettiğine inanılması bile onu ayrıcalıklı bir harf konumuna yükseltmek için yeterli olmuştur. Türk-İslâm düşüncesi, mistisizm, mimarlık, edebiyat, kültür-sanat tarihi, tezyinî sanatlar ve özellikle de hat sanatı açısından oldukça önemli bir harf olması da dikkatlerin vav harfinde daha çok yoğunlaşmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

YAZIR, Elmalılı Hamdi, **Kur'an-ı Kerim Meâli**, Paradoks Yay., İstanbul, 2010.

BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, **Türk Plastik Sanatları**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1971.

CEBECİOĞLU, Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Anka Yay., İstanbul, 2005.

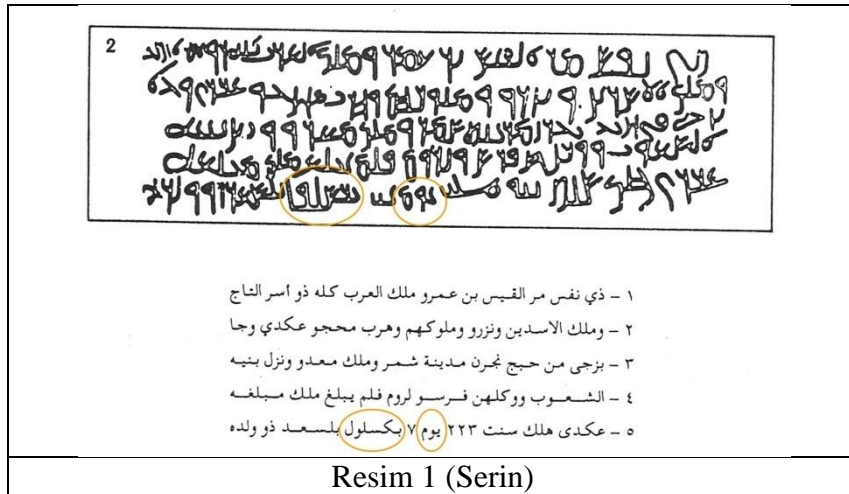
Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

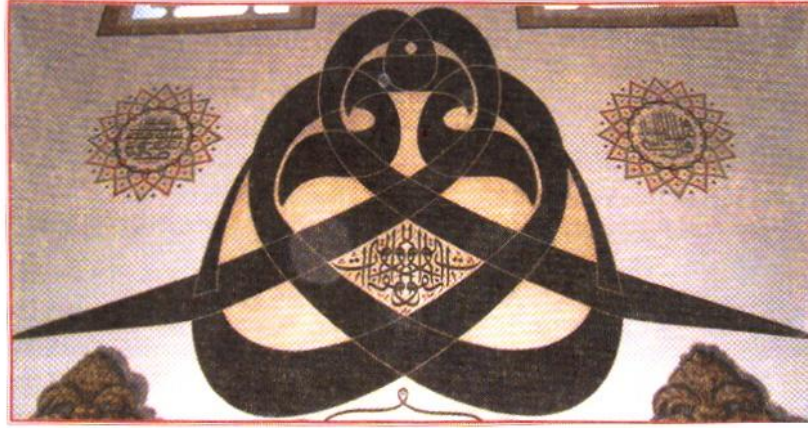

- ÇETİN, Nihad M., "Vav" maddesi, **İslâm Ansiklopedisi**, C. 13, MEB Yay. İstanbul, 1986.
- ÇORUHLU, Yaşar, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yay., İstanbul, 2002.
- ÇÖRTÜ, Mustafa Meral, **Arapça Dilbilgisi Sarf**, İFAV Yay., İstanbul, 2011.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 1997.
- DURMUŞ, İsmail, "Harf" maddesi, **İslâm Ansiklopedisi**, T. Diyanet Vakfı Yay. İstanbul, 1997.
- ERGİNLİ, Zafer (Ed.), **Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kalem Yay., İstanbul, 2006.
- ERKAN, Arif, **El-Beyan Arapça-Türkçe Büyük Sözlük**, Huzur Yay., İstanbul, 2006.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılap Yay., İstanbul, 2004.
- GÜLNİHAL, İsmet, **Hokka Gibi**, İstanbul, 2004.
- GÜMÜŞHANEVÎ, Ahmed Ziyaüddin, **Kitabü Câmî'i'l-Usûl fi'l-Evliya-i ve Envâihim ve Kelimati's-Sûfiyye**, Mısır, 1298/1880.
- Hâfız-zâde, **Kaleminden Kelâma/Risale-i Hat**, Haz.: Sadettin Eğri, Kitabevi Yay., İstanbul, 2005.
- Heyet, **Örnekleriyle Türkçe Sözlük**, C. 4, MEB Yay., Ankara, 2000.
- el-İstanbulî, Yahya Âgâh b. Salih, **Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm (Mecmû'âtü'z-Zaraif Sandukatü'l-Maârif)**, Ocak Yay., İstanbul, 2005.
- İbn Arabi, **Fütûhat-ı Mekkiyye**, C. 1, Litera Yay., İstanbul, 2007.
- İbn Arabi, **Harflerin İlmi**, Asa Yay., Bursa, 2000.
- KANAR, Mehmet, **Büyük Farsça-Türkçe Sözlük (Fehring-i Farisî be Türkî)**, Birim Yay., İstanbul, 1998.
- KANIK, Mahmut, "Harflerin İlmi'ni Sunarken", **Harflerin İlmi**, İbn Arabi, Asa Yay., Bursa, 2000.
- KÂŞÂNÎ, Kâmilüddin Abdürrezzak, **Istılâhâtü's-Sûfiyye**, nşr. Muhammed Kemal İbrahim Cafer, Kahire, 1981.
- KÂŞÂNÎ, Kâmilüddin Abdürrezzak, **Tasavvuf Sözlüğü**, trc. Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul, 2004.
- MORITZ, B., "Arap Yazısı", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 1, MEB Yay., İstanbul, 1993, s. 498-512.
- MUTÇALI, Serdar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995.
- Naci Zeynuddin, **Beda'i el-Hattu'l-Arab**, ts.
- Naci Zeynuddin, **Musavveru'l-Hattu'l-Arabî**, ts.
- RADO, Şevket, **Türk Hattatları**, İstanbul, ts.,
- SCHIMMEL, Annemarie, "6: Yaradılmış Dünyanın Mükemmel Sayısı", **Sayıların Gizemi**, Kabalcı Yay., İstanbul, 2000.
- SERİN, Muhittin, **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**, Kubbealtı Yay., İstanbul, 1999.
- SENAİ, Ekrem, <http://www.derindusunce.org>, E. T. : 03.11.2012.

- SOYSAL, Ahmet, **Hüsnühat**, Norgunk Yay., İstanbul, 2004.
- Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî**, Dersaâdet Yay., İstanbul, 1996.
- ŞÜKÛN, Ziya, **Farsça-Türkçe Lûgat/ Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya**, C. 3, MEB Yay., İstanbul, 1996.
- TATLI, Bekir, **Mimari Hadisleri-Türk İslâm Mimarisini Taçlandıran Peygamber Sözleri**, T. Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2012.
- YAKIT, İsmail, **Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme**, Ötüken Yay., İstanbul, 1992.
- YAZIR, Mahmud Bedreddin, **Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli**, C. 1-2, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1981.
- YAZIR, Mahmud Bedreddin, **Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli**, C. 3, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1989.
- <http://www.mollacami.net>, E. T. : 01.11.2012.
- <http://www.sorularlaİslâmiyet.com>, E.T. : 05.11.2012.

Turkish Studies

Resim 2

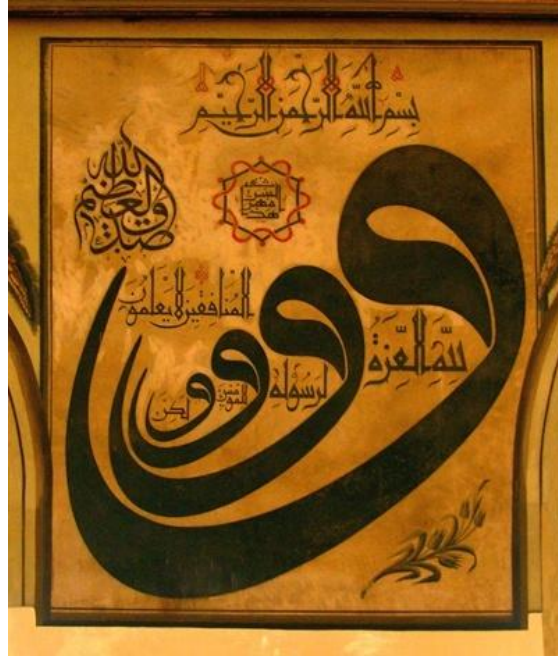

Resim 3

Resim 4

Turkish Studies

Resim 5

Resim 6

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Resim 7

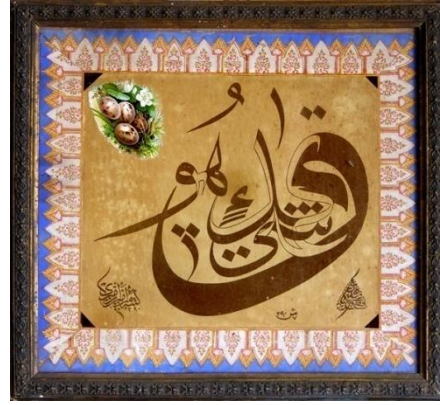

Resim 8

Turkish Studies

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

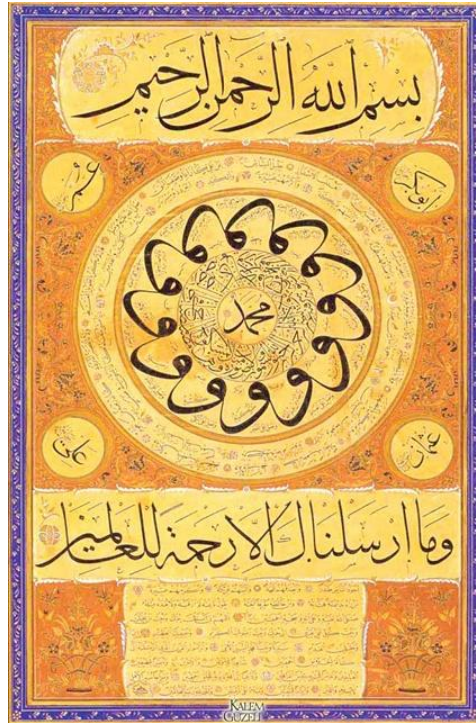

Resim 12

Resim 13

Turkish Studies

Resim 14

Resim 15

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012